

Dr. Iv. Lah:

Nazori o poklicu slovanstva.

⟨Ob sedemdesetletnici Jožefa Holečka.⟩

Ako greste po Vaclavskem trgu v Pragi od narodnega muzeja navzdol ob spomeniku sv. Vaclava do tako zvane slovanske lipe, utegnete ob priliki srečati starega gospoda, visoke postave, mirnega koraka in nekako samozavestne, ponosne hoje; kar vas bo predvsem opozorilo nanj, je dolga, čestitljiva, siva, patrijarhalna slovanska brada in ostre sinje oči, iz katerih odseva obenem dobrota in odločnost. Nehote se vam ustavi korak in vrine misel, kdo je ta mož: čutite takoj, da to ni oseba, ampak osebnost; ugibate samo, kaka osebnost: filozof, politik, pesnik, pisatelj, mislec ali nekak slovanski očak? Ruski pisatelj Šajkovič je napisal o njem: «Poglej Holečka in verjel boš v Čehe.» Jaz bi rekel, da je Holeček izraziti češko-slovanski tip.

Ne vem, zakaj se mi je Holeček ravno na ulici tako živo vtisnil v spomin. Videl sem ga na slovanskih kongresih, videl sem ga v stari praški radnici, ko je predsedoval shodu slovanskih novinarjev, videl ga po prevratu na banketu pri «Zlati husi», a najbolj živo ga vidim na Vaclavskem trgu sredi vrveče množice, ki hiti vsekrižem, on pa stopa med njo s počasnimi, zamišljenimi koraki. Tako se mi najbolj kaže kot mož svojega naroda: narod živi in hiti iz preteklosti v bodočnost, on pa hodi sredi naroda in misli: odkod vodi ta pot in kam vodi ona in kje je pot, ki je prava.

Rekel sem, da si pri pogledu na njegovo izrazito zunanost nismo takoj na jasnem, koga imamo pred seboj: misleca, pesnika, politika, znanstvenika, umetnika ali filozofa. V Holečku so se na čuden način združile te navadno ločene lastnosti in težko je reči, katera bolj prevladuje v njem. Ako bi se moral končno odločiti, bi ga najrajši nazval z izrazom: mislec. Mislec in predvsem narodni mislec, ki na vseh poljih: umetnosti, literature, znanosti, filozofije, politike in sploh vsega javnega življenja išče onih prvotnih prvin, ki so bistven del češke narodne duše. On sam je delal na vseh poljih, bil je umetnik, pisatelj, pesnik, prevajalec, politik, novinar, slavist in znanstvenik, ki se je z vso silo svojega duha poglobil v probleme sodobnega slovanstva in izkušal rešiti najtežja njegova vprašanja. Za to svoje delo se je Holeček temeljito pripravljajl od svoje mladosti, prepotoval je

po večkrat vse slovanske dežele in spoznal vse slovanske literature, posebno pa oni del slovanskega slovstva, ki se peča z vprašanjem slovanskega plemena, slovanske psihe, rekel bi, slovanskega dušeslovja, kakor nam ga kažejo najverodostojnejše priče: narodna zgodovina, narodno življenje in narodna poezija. Nastalo bi sedaj vprašanje, ali obstoja tako posebno slovansko dušeslovje, ali ima slovanska duša posebnosti, ki jo bistveno razlikujejo od psihe drugih narodov, ali so te lastnosti prirojene ali privzgojene in v čem in zakaj so različne od lastnosti drugih narodov. To je vprašanje, na katero bi mogli odgovoriti z da in ne. S stališča filozofije bi lahko trdili, da se pod enakimi pogoji ljudje enako razvijajo, da torej kakega posebnega «slovanskega čuvstva» ni. Ako pa opazujemo življenje posameznih narodov, utegnemo vendarle opaziti posebnosti in lastnosti, misli in nazore, ki tvorijo bistvo narodne duše in se iz skupnosti v jasnejši luči kažejo tudi pri posameznih narodnih tipih. In tako bomo spoznali, da narodnosti ne tvori samó jezik, ampak da je to le končni zunanji izraz notranjega življenja, ki ima svoje posebne sestavine, kakor ima vsak človek poleg splošno človeškega nekaj svojega posebnega. Tako imajo tudi narodi nekak svoj «jaz», ki se kaže v njihovih vzorih in nazorih, v njihovem dejanju in nehanju. Iz te svoje narodne duševnosti pa si je ustvaril narod tudi svoj svet idealov in izkušal najti svojo pravo pot v življenje. Ta pot je obenem pot sreče, ker odgovarja njegovemu notranjemu čuvstvu, kakor je srečen človek, ki po svojem srčnem prepričanju vestno vrši svoj poklic. Nastalo bi zopet vprašanje: ali imajo narodi svoje poklice, svoja poslanstva? Ali so na svetu izvoljeni narodi? Ali ima kak narod svoj poseben namen? Tudi o tem bi utegnili slišati različne odgovore in ugovore, kakor imamo različne nazore o namenu človeka in človeštva na zemlji. Kaj je namen človeka, kaj je namen človeštva? «Zveličati svojo dušo,» odgovarja vera. «Doseči vrhunec popolnosti,» odgovarja kultura. Toda zdi se, da so imeli nekateri ljudje v življenju svoj poseben poklic, da so prinesli v svet novih idej, novih misli, da so razkrili nove skrivnosti in pokazali nove cilje. Zdi se, da so bili poslanci božji, in če ne poslanci božji, da so bili sinovi velikega duha, ki se je razodeval v njih in razgrinjal nova obzorja, da so milijoni krenili za njimi na novo pot k sreči, luči in svobodi. Tako so tudi celi narodi imeli v svetovni zgodovini svoje posebne vloge, izvršili so jih in odšli. Da ne govorimo o svetopisemskem izvoljenem narodu, imenujmo iz starega sveta: Egipčane, Grke in Rimljane. In za njimi so prišli drugi novi narodi, ki so imeli vsak

svojo nalogo v razvoju kulture. Romani, Anglosasi in Germani so prevzeli staro dediščino Evrope. Nazadnje so prišli za njimi Slovani. Kakšna naloga jim je pripadla pri stavbi skupne evropske kulture? Kakor človek, mora tudi narod preživeti vse faze razvoja. Narodni duh se razvija iz svoje otroške ali mitološke dobe bolj in bolj k zavesti svojega lastnega »jaza«. Popolno zavest svojega bistva doseže šele v moški dobi. Takrat se zave tudi svojega poklica v kulturi. Na tej stopnji hoče vztrajati dolgo, kakor mož, ki se zaveda svoje važnosti v razvoju dogodkov.

In zdaj nastane vprašanje: ali imajo slovanski narodi kot skupina kak poseben poklic v Evropi, ali ima vsak del tega naroda, ki se je razvil v samostojno enoto, svoj poseben cilj, ki naj ga doseže? Ali je imelo slovanstvo to svoje poslanje že v začetku, ko se je naselilo v Evropi, ali ga je dobilo šele sedaj vsled svojih posebnih zmožnosti? Ali harmonirajo vsi deli slovanstva v tej skupni ideji, ali si predstavljajo vsak drugače svoj poklic? Ali je slovanska narodna duša enotna, ali je več slovanskih narodnih duš?

Gotovo je, da Slovani niso nesli s seboj v Evropo zavesti kakega posebnega poklica. Tu so odločevali drugi naravni vzroki. Pri razseljevanju so prišli narodi pod razne vplive in so se razvijali pod različnimi razmerami: kakor je zemlja mati človekova, tako je domovina mati narodova in v njenem okrilju se narod razvija svoji prirodi primerno. Zato opazimo takoj, da je drugačna duša ruskega naroda, ki živi na svojih neskončnih poljanah, in drugačna srbska, ki je vzrastla na drugačnem ozemlju, drugačna duša slovenska, ki je vzrastla v gorah. Zato je tako različna tudi narodna pesem, ki je vzrastla z narodom v njegovi domovini.

Kakor ima človek neke svoje naravne zmožnosti in se potem vzgaja pod raznimi vplivi, tako je tudi z narodom: nekaj v njem je čisto in bistveno njegovo — drugo pa mu je pridala zgodovina, življenje. Iskati dno onega bistvenega, prirodnega, onega lastnega individualnega, bi bila naloga narodnega dušeslovja. Slovanski narodi so se razvijali pod različnimi okoliščinami, njih zgodovina je zelo različna, njih značaj se je ustvarjal pod raznimi pogoji. Poleg tega so se vsi slovanski narodi mešali s sosednimi narodi. Kaj je torej ostalo v njih še prvotnega, slovanskega? In kako je vsak iz njih izkušal najti svojo vodilno idejo, ki bi bila izraz njegovega lastnega jaza? Kaj so prinesli Evropi velikega kot dokaz svojega slovanskega duha?

To so problemi Holečkove narodne filozofije.

Slovanska filozofija se je začela v filozofskem osemnajstem stoletju. Začenja se s Herderjem, ki je v svoji razpravi »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit« pokazal na Slovane kot na mlad, nepokvarjen, miroljuben narod, ki prihaja v Evropo z novo kulturo, kulturo miru, čuvstva, ljubezni. Poslej ni manjkalo filozofov, mislecev in pesnikov, ki so ponavljali Herderjeve nazore v vezani in nevezani besedi. Romantika je sprejela Herderjeve nazore s polnim navdušenjem in jih je v svojem poletu nesla do neba. V svoji fantastičnosti romantika ni videla razlik med slovanskimi narodi, poznala je samo mater Slavo in nje sinove. Slovani so ji bili miroljuben narod, ki so bili prišli v bojovito Evropo in so vsled svoje miroljubnosti podlegli, toda nova doba jim bo priznala prednost prav zaradi te miroljubnosti, ker je v nji prava kultura in bodočnost Evrope. Tako je pel Kollar v svojem pedspevu k »Slave hčeri«.

Novo življenje budeč, učili so staro Evropo
staviti ladjam obtok, z jadri prepluti morje.
Rudo kopali so v zemlji, na kov so jo čisti kovali
bolj za proslavo bogov, nego v dobiček ljudem.
Plug so sestavili tedaj, zorali so zemlje ledino,
zlato se zibal je klas, kjer razoral je orač.
Lipo, slovansko drevo, ob mirnih so cestah sadili,
da bi si potnik počil, mirno užival njih vonj.
Mesta graditi učili možje so in vesti kupčijo,
platno učile žene tkati so mladi svoj rod.
Narodu učitelj, povej, kaj svet ti je dal za plačilo,
venec ti trnjev je dal — zraven pokazal ti pest.
Toda zdaj po tisoč letih se bo podrla ta zgradba krivice:
Čas izpreminja svet in vodi k zmagi pravico,
kar nagrmadil je vek, mahoma zruši se v prah.

To je bil evangelijski slovanstva romantike in vanj so verovali več ali manj vsi narodni buditelji in voditelji. In v tej veri se je prebujalo slovanstvo k svoji moški zavesti. Dolgo so še odmevali ti glasovi mlade vere med nami. Še v sedemdesetih letih je pel Stritar:

»Vzglede blagodušja bode naj Slovan.« (Prešernova oporoča.)

Narodi boje bijejo krvave
po svetu, koder se oko ozira
razsaja maščevanje, srd, krivica.
Kdo v bran se stavil bode sili jezni,
kdo luč prinesel bratovske ljubezni?
Ti, rod moj, mili rod, ti hudobije
sovraštva razdejal boš carstvo kletu,
komu pač v prsih blažje srce bije,
komu za bratov srečo bolj je vneto?

Ti boš pomiril smrtne razprtije,
 prinesel ljudstvom bratoljubje sveto.
 Tvoj bode venec zmage nekrvave:
 naprej, moj rod, naprej zastava Slave.

(Mojemu narodu.)

V «Dunajskih sonetih» zopet kliče:

Pridi nam, odrešenik...
 Ne v viharju se nam, ti v lahnem se vetriču bližaj,
 v roki junaški ti meč naj ne žari se krvav!
 Teklo dovolj je krvi, zastonj so krvi nam potoki,
 miren nam pridi, vladar, prorok, učitelj, poet!

Tako so upali v slovanstvo oni, ki so vanj verjeli. «Tvoj bode venec zmage nekrvave...» Ali je taka zmaga mogoča? In na kak način? Tudi Dostojevskij je veroval v poslanstvo narodov. Pisal je:

«Vsak velik narod, ki hoče dolgo živeti, veruje in mora verovati, da se v njem in edino v njem skriva rešitev sveta, da živi zato, da bi stal na čelu narodov, da bi vse združil okoli sebe in jih vodil v soglasnem zboru h končnemu cilju, ki je vsem vnaprej določen. Poudarjam, da je bilo z vsemi velikimi svetovnimi narodi, starimi in novimi, da jih je ta vera dvigala in jim dajala možnost, da so imeli ob svojem času ogromen vpliv na usodo človeštva.»

Že leto 1848. je bridko razočaralo slovanske romantične sanje. Slovanski kongres v Pragi je pokazal, da je še daleč do tiste enotnosti, o kateri so peli pesniki in govorili govorniki. Na realnih tleh evropske politike so se razbile iluzije, nastalo je jutro nove dobe in videlo se je, da moramo delati najprej vsak na svojem polju, preden bo mogoče govoriti o skupnem delu. Tako se od tega leta slovanski narodi vračajo vsak k svoji politiki in kulturi in izkušajo rešiti najprej svoje vprašanje. Vendar je ostala nekaka skupna vez, ki se je okrepila v začetku tega stoletja s tako zvanim novoslovanskim gibanjem. Tako je iz analize nastala zopet sinteza.

Proti meglenemu slovanstvu je nastopil že prvi češki realist Havlíček, ki je proglasil geslo: jaz sem najprej Čeh, potem Slovan. Istotako je preživljala slovanska misel hudo krizo v Rusiji, kjer je nastal boj med Slavjanofili in zapadnjaki. Dr. Iv. Prijatelj nam je v «Predhodnikih in idejnih utemeljiteljih ruskega realizma» jasno pokazal borbo velikega kritika Bjelinskega pri njegovem iskanju, da bi našel zmisel ruskega naroda v svetovni zgodovini. Kakor je Fichte v «Reden an die deutsche Nation» izkušal na podlagi svoje idealistične filozofije pokazati ponižani Nemčiji pot v bodočnost, tako so romantični filozofi in pesniki drugod

oznanjali svojim narodom vodilna gesla. Poljaki so verjeli v svoj mesijanizem, Čehi in Slovaki v panslavizem, Balkan se je z mečem v roki pripravljaj na osvobojenje.

In nastalo je vprašanje, kako naj pride slovanstvo v Evropo, da izpolni svoj poklic: ali s kulturo čuvstva in ljubezni, ali z onim mečem v roki, ki uničuje zlo in ustvarja dobro. Nastali sta dve smeri: eni je dal končno obliko veliki ruski mislec Lev Tolstoj s svojim glavnim naukom «Ne uničuj zlega z zlim» — drugi pa je našel Holeček pravi izraz pri srbskem junaku Marku Miljanovu, ki pravi:

«Boj je od boga dana stvar. Ko bi ne bilo boja, bi ne bilo konca sovraštva. Z bojem preneha sovraštvo in nastaja bratstvo. Boj ni sam sebi namen: če je namen dober, je tudi boj dober. Dobrih namenov, za katere se bo vredno bojevati, bo vedno dovolj. Zato bi bila napaka, ako bi dobri boj prenehal; to bi pomenilo, da je dobra stvar popustila in da zmaguje zlo. Kdor je bojevnik za dobro stvar, ta noče, da bi premagalo zlo, zato ne sme vtikati meča v nožnico in mora biti vedno pripravljen na nadaljnji boj. Življenje je tako in ne bo nikoli drugačno.»

Katera smer je prava, katera bo zmagala? Kako se bo torej pojavil ta junak od vzhoda? V čem bo njegova zmaga?

Ali bo to Stritarjev «prerok, učitelj, poet», ki bo izrekel odrešilno besedo, ali bo to oni ruski kristjan, ki ga je pokazal Tolstoj kot vzor človeka, ker se ne bori z zlim proti zlu, ampak veruje v zmago resnice in pravice in je pripravljen trpeti nasilje, dokler samo ne propade. Ali bo to oni plemeniti junak, ki gre v boj za plemenito stvar v trdni veri, da mora tako biti. Profesor Masaryk, ki je globoko študiral ta problem, je končno spoznal, da je boj za dobro stvar opravičen in za narod celo moralna dolžnost.

Kaj naj torej slovanstvo prinese Evropi?

Tudi Holeček je vzrastel še iz romantičnih slovanskih tradicij, ki so odmevale na Češkem še dolgo po letu 1848. Prišel je iz južnih čeških krajev, kjer so bili doma globoki misleci in visoki pesniki: od tam je prišel Hus, tam je živel verski filozof Peter Chelčický, tam je doma moderni pesnik Otakar Březina. Pokrajine so tu bolj mirne in ravne in nimajo one romantične mogočnosti kakor kraji pod Krkonoši in Tatrami. Po širokih ravninah se razlivajo obširni ribniki, dolga polja in razsežni gozdi. Narod je tu preprosto, veren, naraven.

Holeček je študiral v Pisku, Budjejevicah in v Taboru, kjer je začel pisati svoje prve romantične verze. V Taboru je študiralo nekaj bolgarskih in srbskih dijakov, ki so seznanili Holečka z jugoslovansko narodno poezijo.

Leta 1873. je prišel Holeček v Prago in vstopil med literate. Pesnik Halek je v svojem «Goarju» opeval dogodke iz jugoslovanskih bojev za svobodo. Holeček je nastopil proti njemu, češ, da gleda slovanski svet preveč v zastarelem svitu byronovske romantike, namesto da bi ga podal realno in resnično, kot ga lahko vidimo mi, ki smo mu mnogo bliže nego drugi. Holeček je spoznal, da je treba pogledati v dušo naroda ne skozi tuja očala, ampak z njegovimi lastnimi očmi, ker sije iz njih narodna duša v svet in svet, ki leži v njegovi duši, to je narodna pesem. Zato imamo takoj po prvih Holečkovih pesniških poizkusih že leta 1872. prevode bolgarskih narodnih pesmi. Leta 1874. so sledile junaške pesmi bolgarskega naroda, in leto nato «Smrt hajduka Veljka». Obenem se je zanimal za rusko narodno poezijo in je prevajal Koljcova. Ker pa so bili vzhodni slovanski narodi v stalnem sosedstvu s finskimi narodi, se je začel zanimati za finsko narodno pesem in je prevajal «Kalavalo», ki je končno izšla v celoti leta 1884. Ta čas so izšle leta 1876. «Hercegovske pesmi», «Narodne pesmi ogrskih Hrvatov» in prevodi iz Zmaja Jovanovića (1878), «Finska narodna lirika» (1898) in dve knjigi «Srbske narodne lirike» (1909 in 1913). Lansko leto je izšlo veliko epsko delo «Sokolovič», ki je eno največjih del te vrste v češki literaturi, in popisuje v našem narodnem verzu znanega velikega vezirja Sokolovića, pri katerem se kaže srbska duša, dasi stoji v turški službi. Ako so bile našim romantikom narodne pesmi večinoma samo spomin davne slave in jezikoslovcem samo vir pravega narodnega jezika, oziroma filoloških posebnosti, so bile Holečku narodne pesmi predvsem zrcalo narodove duše, njenih idej in idealov. Leta 1875. je prišel v Hercegovino in je mogel tam od blizu spoznati srbski narod. Tu je spoznal sorodnost in razlike med češko in jugoslovansko narodno dušo. O tem govori v svojih treh velikih knjigah «Za svobodo». Da pa bi pokazal lastnemu narodu in svetu pravega češkega človeka, je začel pisati «Naše», to je ogromno delo, ki obsega danes nad deset knjig, in nam podaja naravne tipe, onih čeških ljudi, ki so nepokvarjeni zrastle na domači zemlji.

(Konec prihodnjič.)

njih poslanstvo velja tisočim trpečih, ki jih je treba najeti za zgradbo hiše božje; da bi mogli to delo vršiti, jim je odrečena vsa zemska radost.

Pesnik, obrnivši svoj pogled proti zemlji, je spet občutil grozo pred mračno eksistenco zemskega življenja, čigar težo je heroično vzel nase, da bi vsemu stvarstvu pokazal pot v mistično domovino duš. V epilogu knjige pozdravlja zemeljsko pomlad, ki je zanj simbol duhovne pomladi, t. j. življenja, ki kot reka spe v morje luči, kjer človeka pričakuje gotovo osvobojenje. In tako je preko vseh temin in ožin zemskega življenja ostal pesnik zvest svoji ideji evolucijskega optimizma, ki jo je še dovršenejše izrazil v zadnji svoji zbirki «Ruce», ki je izšla leta 1901.

V tej nam spet zazvene vse pozitivne vrednote njegove mistike.⁷ V njej je čim najjasneje izražena njegova optimistična vera v zmago človeka nad snovjo in v uresničenje veličastne vsečloveške solidarnosti. Simbol tega kozmičnega bratstva je zanj tajinstvena veriga vidnih in nevidnih rok, ki drgetajo v bratski ljubezni, pričakujoč prihoda svetlega novega človeka. In v tem pričakovanju «je sladko živeti».

(Konec prihodnjič.)

Dr. Iv. Lah:

⟨Konec.⟩

Nazori o poklicu slovanstva.

Holeček je spoznal, da je slovanstvo preživelo svojo romantično dobo, da je stopilo v fazo realizma in da je prišel čas poglobljanja, ko moremo in moramo pogledati globoko v svojo notranjost. Tako je nastala njegova «Narodna modrost», to je nekaka narodna psihologija, ki naj nam razkrije tajnosti našega skupnega sveta, da bomo tem lažje razumeli svoje dejanje in nehanje.

Holeček pravi:

«Čim dalje bolj jasno mi je postajalo, kako ogromna duševna razlika je med Slovani in njih najbližjimi sosedi, Nemci. Ta razlika se sicer tekom časa pri slabšem in popustljivejšem od obeh sosedov zmanjša, vendar ne izgine niti pri najmočnejši rji: očistite rjo in prvotna barva se bo pokazala v svoji prvotni čistosti. Spoznavati te narodne posebnosti je zdaj naša prva dolžnost... Počasi je rastla pred menoj cela vrsta narodov, katerih narodno modrost sem spoznaval, da bi spoznal narodno češko modrost in tako so se mi pred očmi razkrivale razlike in podobnosti med

⁷ Novák-Novák, Přehledné dějiny české literatury, 3. vyd. str. 601.

dušami narodov. Ni dvoma, da so tipične podobnosti med narodi in plemeni po notranjosti in zunanosti, toda kolikor podobnosti, toliko je tudi razlik pri njih.» Zato narodna modrost ni enaka. Psihologija civiliziranih narodov je bolj težka, ker so bolj vplivali drug na drugega: laže so nam dostopni primitivni narodi. Gre torej za to, da spoznamo, kaj je v nas našega, slovanskega, in kaj je tujega. Kake ideale so našli slovanski narodi iz svoje lastne duše? Pri Čehih opazujemo ideal češkokobratovski, boj za resnico, ki je postal vodilna ideja naroda. Rusija je našla svojo narodno modrost v slavjanofilstvu, srbski narod pa v svojem junaštvu, v ljubezni in požrtvovalnosti. Kritično gleda pisatelj na poljski mesijanizem kot plod romantike in katolicizma in opozarja Poljake, naj se vrnejo k svojemu narodu. Odločno se obrača proti bolgarski megalomaniji, ki je glavna poteza bolgarske narodne duše.

«Ne govorimo toliko o Slovanih, ampak spoznavajmo jih»; to geslo je vodilo Holečka na potovanje po slovanskih deželah. Prva pot ga je vodila leta 1874. na Slovaško, popisal jo je v «Spominih s Tater» in je zaklical Čehom «Podajmo roke Slovakom». Še istega leta mu je bilo omogočeno potovati na slovanski jug, kjer se je bila začela hercegovska vstaja. Iz teh časov so njegovi spisi: «Hercegovina leta 1875.» — «Poset pri hercegovskih vstaših» — «Črnogorci pod orožjem» — «Krivošijci in požar v dvorih Ljubovíćev» — «Duka od Meduna, črnogorski pustolovec». Vse te spise je potem zbral v skupnem delu «Za svobodo», v treh obširnih zvezkih. In tu je prav za prav prišel do svoje narodne filozofije. «Na Črni gori,» pravi, «sem našel družbo, ki po pravici zasluži ime narod. Tu ni niti previsokih niti prenizkih ljudi, vsi so združeni s skupnimi idealnimi cilji. Tu sem videl tudi, kako se združita **sila in dobrota** v posameznih ljudeh in pri vsem narodu, in to je odgovarjalo mojim nazorom o človeški in nravni popolnosti. Mislim, da sem tu našel praslovansko narodno dušo, krasno, silno in zdravo, in zato jo želim spoznati do dna.» Tu je pisatelj našel tudi tip pravega Srba v Marku Miljanovcu, o katerem pravi:

«V njem sta bili krasno združeni dve lastnosti, brez katerih si ne moremo misliti pravega slovanskega junaka: bil je junak nad junaki in imel je zlato srce, ki je znalo ljubiti in odpuščati.»

In v tem vidi Holeček glavno potezo srbskega narodnega značaja: sila in dobrota, ljubezen in odpuščanje, boj in požrtvovalnost za dobro stvar.

Pozneje je sledilo še nekaj spisov: «Črnogorske povesti» — «Risbe črnogorskih junakov» in «Črna gora v miru».

Spoznal je, da je ta srbski narod dober, ker ga ni pokvarila civilizacija. «Kaj je dobil človek od civilizacije?» vprašuje Holeček. «Postal je bolj uglajen, bolj rafiniran in pretkan. Boljši ni postal. Sirovi nagon, barbarstvo, vladoželjnost in lakomnost so ostale v njem. Ne vidimo nikjer pravega napredka razen v tehnikah. Kaj naj storimo? Treba se je vrniti k prvotnemu stanju.»

Od tega časa Holeček neprestano išče to pravo prvotno stanje, iz katerega so rastle slovanski narodi. Zato odklanja tujstvo:

«Slovanski narodi imajo poslanstvo, da pripomorejo k zmagi resnice, pravice in svobode, in sicer tako, da bodo teh darov deležni ne le Slovani, ampak vsi narodi, ki po njih hrepene in so jih vredni.»

Pozneje je Holeček opetovano obiskal slovanski jug in pisal o nas nova dela («Črna Gora koncem stoletja» — «Bosna in Hercegovina za časa okupacije») in je povedal že leta 1901. sledeči važni stavek:

«Zdi se mi, da se bo odločila usoda našega (češkega) naroda ne na domačih čeških tleh, ampak na Balkanu, in sicer za dolga leta ali morebiti celo za vselej.»

Druga smer njegovega slovanskega potovanja je bila Rusija. Z vso ljubeznijo se je lotil ruskega vprašanja. Od leta 1888. se pojavljajo članki o slovanskem vzhodu, ki jih zaključuje obširna študija «Rus in Poljak». Leta 1889. je potoval Holeček iz Rusije v Carigrad in v Malo Azijo. S tega potovanja imamo dvojne važne del: «Ruskočeške kapitole» (1891) in «Izlet na Rusko» (1896—1903). O tej knjigi pravi pisatelj sam:

«V meni je bil silen nagon, da bi spravil v knjigo in po knjigi v javnost to, kar je postalo moje prepričanje in mi sili iz duše. Srce mi je prekipevalo od žalosti, ko sem pisal svoj «Izlet na Rusko» in vsipal goreče ogle na glavo svojemu narodu. S to knjigo sem v resnici hotel rezati in žgati; k temu me je prisililo obupno ogorčenje nad duševnim stanjem našega naroda v sedanji dobi. Hotel sem ga siloma iztrgati iz orgij z zapadom, ki ga opajajo s takim zadovoljstvom, da je očaran sam nad seboj, če se more smatrati za suženjsko vojsko zapada. V tem vidim njegovo propast, zablodo in pogin. Toda jaz verujem, da pride do spoznanja, kaj je njegov lastni poklic v človeštvu in kakšno nalogo ima skupno s slovanstvom. Ta naloga je: popraviti napake zapadne kulture in njeno zadušljivo premoč.»

«Zapadna Evropa se je odpravila na razbojniški pohod v vse dele sveta. Vsled tega ne bo razširila svoje kulture po vsej zemeljski obli, ampak ji bo skopala grob. Ta katastrofa se bliža,

ali se že začanja. Ko sem to videl in nisem mogel ne videti, sem želel v svoji naravni ljubezni, da bi naš narod s kritičnim očesom opazoval darove zapadne civilizacije, da bi si izbral iz nje samo vse najboljše, da bi zavrgel, kar ni zanj, in se pripravljaj k temu, da bi enkrat skupno z vsem slovanstvom mogel prevzeti kulturno vodstvo, ko bo sedla na prestol boljša kultura, človekoljubnejša in posvečena od Boga, ne pa uporna proti njemu.»

«V obnovi duševne in družabne norme vidim edino mogočo rešitev Evrope in verujem, da je slovanstvo, ki pozna zapadno kulturo in je vendar postavljeno izven nje, poklicano, da odstrani njene zmote, da postane njen voditelj in jo povznese do one popolnosti, ki se zavestno drži normale in si s tem zagotovi obstoj.»

«Pravi napredek je samo v nravni velikosti. Takega napredka pri civiliziranih masah ne vidimo. V sedanji dobi torej ni pravega napredka. Prava civilizacija šele pride in bo delo bodočnosti. V svojih blodnjah je človeštvo zavilo s prave poti razvoja in se mora na ono naravno pot zopet vrniti. Trdno upam, da se enkrat tako tudi zgodi.»

Češki kritik Jan Vobornik pravi, da je to knjiga najvišje moralne tendence, knjiga slovanske narodne filozofije in visoke politike, orientadni spis za vsakega pravega Slovana. Delo velikega razuma, razsežnih priprav in težkega dela.

To je blisk, ki leti po evropskem svetu iz oči slovanskega Peruna. Plemeniti junak tu maha s sabljo nad gnezdnom slovanskih sokoličev, ki jih obkrožajo požrešni gadje ogromne velikosti.

V pregledu obsega to delo sledeča poglavja:

1. Češko in rusko narodno življenje. Slovansko vprašanje v češki teoriji in praksi. Češke napake in prazno rodoljubje. Nasveti Čehom.

2. Evropski zapad in ruski vzhod, ali kaj je jezuitizem in bizantinizem. Analiza satanstva v duši evropske kulture. Neizogibna katastrofa starega človeštva zapadne Evrope. Novo človeštvo iz barbarov.

3. Vzroki propadanja zapadne Evrope. Velika diagnoza družabne, umetniške in politično-narodne bolezni. Negativni in pozitivni del. Kje je pot do poboljšanja?

4. Germanstvo in slovanstvo. Skrajna nevarnost slovanske situacije.

5. Židovstvo in svet. Ogromna apoteoza Rotschildovega triumfalnega voza na razvalinah svobode vseh evropskih narodov.

6. Zaključek: Treba je visokega nasipa. Treba je resne obrambe češke in slovanske duše proti navalu zapadnjaštva, kozmopolitizma, laži humanitarnosti, nemške ogrožujoče in židovske zahrbtne politike. Zato pa morajo slovanski narodi prinašati ljubezen slabšim bratskim narodom, pomagati drugim sorodnim in drugorodnim trpečim narodom, morajo jih vzpodbujati, krepiti in dvigati.

Tako zveni glas vpijočega v puščavi, to je odmev bratomorne tragedije zgodovinskega slovanstva. Vsaka beseda je tu živa, ognjevit, vroča, krepka, kri kipi, oko se iskri, roka je mehka, stisk energičen, nastop odločen.

Iz tega tudi vidimo, zakaj je pisatelj ravno v srbskem plemenu našel izraz slovanskega junaštva. Leta 1899. je bil zopet pri nas na jugu. Bil je v Ljubljani in je pisal poln navdušenja in goreče ljubezni o Slovencih. V Zagrebu je videl razveseljive, a tudi zelo žalostne stvari. Bil je čas srbsko-hrvatskega spora. Toda ne smemo obupati. Ob tej priliki piše:

«Objemati moramo vse slovanstvo z enako ljubeznijo, a to ne sme biti le plemenska ljubezen, ampak prosvetljena ljubezen do človeških idealov, ki hočemo v njih službo privedi svoj narod, ker verujemo v njegovo нравno silo in ta vera nam daje upanje, da bomo v skupni slogi to нравno silo pomnožili do nepremagljivosti in z njo bomo dosegli več za ustvaritev vznesenih človeških idealov nego v tujih službah razdeljeni, kot najete čete, ki prelivajo kri za tuje koristi.»

To je nekak končni zaključek Holečkovih nazorov. Pozneje je bil še pri nas in je na Bohinjski Bistrici premišljeval z našimi zastopniki o bodočnosti naših samostojnih držav in o koridorju med severom in jugom. Prvo je dočakal, drugega pa ni dočakal, kakor je ostalo v slovanskem svetu neizpolnjenih še mnogo njegovih želj in nad.

A zdi se nam, da so njegovi spisi najmogočnejši koridor med vsemi slovanskimi narodi, in da se bomo približali drug drugemu v našo skupno korist in v srečo za višje cilje borečega se človeštva, če bomo hodili po njih in iskali z njimi pot naše slovanske bodočnosti.

Holeček ni katedrski filozof, a tudi ni površen publicist, ki govori lahkomi selno o najvišjih vprašanjih. Tudi če ne prisegamo na vsako njegovo besedo, čutimo vendar, da prihajajo vse njegove misli iz najglobljega prepričanja. Vzrastel je iz husitskih in slovanskih tradicij in iz vseh njegovih del opetovano odmeva

geslo: varujmo se tujstva ne le v besedi, ampak tudi v duhu, vrnimo se k duši naroda, bodimo svoji.

Lansko leto so «Narodni Listy», pri katerih je bil Holeček dolga leta član redakcije, razpisali vprašanje: «Kaj se vam v republiki ne dopade?»... Holeček je odgovoril v smislu svojih idej in je napisal celo knjigo, polno lepih misli o naši dobi, o naši svobodi in naši razboljeni duši, ki ne najde miru sama v sebi.

Pri nezadovoljnosti, ki jo opažamo danes tudi po naši domovini, bi si lahko tudi mi stavili to vprašanje in zdi se mi, da bi iz Holečkovih knjig dobili nanj najboljši odgovor. Mesto da se vračamo vase in iščemo sreče v lastni duši, divjamo za svetom in smo nesrečni, ker pozabljamo na svoj poklic in na svojo dolžnost.

«Ljubezen in vest, v teh dveh besedah leži rešitev slovanskega vprašanja,» pravi Holeček. Ako ima slovanstvo svoj poklic v Evropi, je treba, da stopi najprej na to pot globokega spoznanja, kakor jo je hodil 50 let naš slovanski patrijarh — in našlo bo v sebi zaklade, ki bodo dokaz njegove lastne narodne modrosti in samostojne slovanske kulture.¹

Miran Jarc:

Črni čarodeji.

⟨Nadaljevanje.⟩

Tretje poglavje.

1.

V predmestju je Molja, ki je hitel po cesti, ne meneč se za okolico, nenadoma ustavil starinar Bergant. — «Dolgo se že nisva videla, gospod Molj. Ali ste vstali iz groba?» se je zasmeljal trgovec. — «Menda bo res,» se je nasmehnil Molj, «in zdaj se vračam v grobnico.» — Bergant, ki te prispodobe ni razumel, je dobrohotno pripomnil: «Gospod učitelj, zadnjič ste me res prestrašili, no, pa sem tudi zaslužil. Danes bi mi ne bilo več tesno pri srcu. Zdaj smo skoro že vsi v vaši družbi.»

Molj ga je začuden pogledal.

«He, gospod učitelj, dogodki se razvijajo z neverjetno naglico in ni čuda, da se tudi mi počasneži in oprezovalci preobražamo. — Ampak, ali res nič ne veste? Kje pa ste vendar tičali? Gospod je državni krmarji se odpravljajo na pot in za vsak slučaj je dobro, če smo zavarovani. Kaj res še nič ne veste?»

«Saj vidite, da sem bil odsoten.»

«Pa vsaj čitajte!»

¹ V zadnji številki se je v ta članek vrnil lapsus. Na str. 233., zgoraj, čitaj namesto: V «Dunajskih sonetih» itd. — V «Dunajskih elegijah» itd. (*Op. ured.*)